

Socialna pedagogika -
vprašanje identitete (ali:
o nujni vrnitvi na
nekatera začetna
izhodišča)

Social pedagogy - a
question of identity (or:
the urgent need for a
return to some basic
principles)

Slobodan Uzelac

Povzetek

*Slobodan
Uzelac, dr. sci.,
profesor na
Fakulteti za
rehabilitacijske
znanosti,
Kušlanova 59a,
10000 Zagreb,
Hrvaška.*

V današnjem času se identiteta socialne pedagogike pretežno navezuje na pojem marginalne družbene skupine. Ključno vprašanje identitete socialne pedagogike je vprašanje merjenja odnosov bio-psiho-socialnih kompetenc v večpomenski etiologiji "marginalnosti", sledi pa ji ocenjevanje teh sestavin v strokovnem oziroma znanstvenem pristopu, ki je usmerjen k preprečevanju in odpravljanju "marginalnosti". Dejstvo, da se socialna "marginalnost" kaže na

socialnem področju, nas ne sme zavesti k poenostavljene-mu zaključku, da govorimo le o ozko socialno pogojenem in edino ozko socialno rešljivem problemu. Vendar prav dejstvo, da govorimo o socialni "marginalnosti", napeljuje k zaključku, da v tretmanu prevladuje socialni pristop. Sodelovanje s sorodnimi strokami prinaša nevarnosti psihologiziranja in psihiatrizacije socialno pedagoškega dela.

Ključne besede: socialna pedagogika, identiteta, stroka

Abstract

At the current time the identity of social pedagogy is largely defined by the notion of marginal social groups. Today, the key question of the identity of social pedagogy is the question of measuring the relationship of bio-psycho-social competence in every sense of the aetiology of marginalisation, followed by the grading of those components in a professional and scientific manner which is geared towards prevention of marginalisation. We must not allow the fact that social marginalisation appears in the social field to mislead us so we come to an oversimplified conclusion: one that deals just with narrow social conditions and only solves a single narrow social problem. However, the very fact that we talk about social marginalisation leads us to the conclusion that in treatment, the true social work approach is the one that is dominant. Collaboration with the similar professions can produce the psychologisation and psychiatrification of social pedagogic work.

Kay words: social pedagogy, identity, profession

Uvod

Zavzemanje za lasten razvoj in iskanje identitete neke strokovne in znanstvene discipline ni lastno samo socialni pedagogiki. Lahko rečemo, da so v neprestanem razvoju razmeroma mlajše strokovne in znanstvene panoge, ki si pripisujejo interdisciplinarnost in transdisciplinarnost. Obstaja pa potreba po pojasnjevanju mejnih področij s "sosednjimi" panogami. Povsem jasno je, da je vsaka od teh "sosednjih" panog prav tukaj, kjer je, in ni tu le po naključju, ter da je vsaka zares nujna. Področje panog najbolj določajo prav potrebe življenjske prakse. Praksa je pritegnila socialnega pedagoga k sodelovanju s socialnim delavcem, psihologom, zdrav-

nikom, inštruktorjem, učiteljem, paznikom. Za vsakim od njih stoji specifična stroka (in eventuelno znanost). Podobni so si predvsem po tem, da delajo z istimi osebami ali skupinami. V skrajni posledici je tudi njihov cilj isti - uspešna socialna integracija. Posamezni cilji, torej njihove delovne naloge, pa so popolnoma različni.

Določiti identiteto socialni pedagogiki kot stroki ali znanosti je resnično težko. Vendar pa je to potrebno storiti, če želimo imeti enakopravno članico v veliki družini strokovnih in znanstvenih disciplin socialne pedagogike. Določanje identitete, to je bistva, istovetnosti, enakosti z nečim, je nujno zaradi socialne pedagogike same, to je zaradi smisla njenega obstajanja, kot tudi zaradi njenega sodelovanja s strokami, ki so ji blizu.

Identiteto socialne pedagogike zaznavamo v njeni smiselni povezovalni vlogi s posamezniki in skupinami, ki imajo težave v socialnih integracijah, kažejo pa se v različnih motnjah njihovega socialnega vedenja. Vsekakor, beseda je o integraciji v procesu razvoja in lahko še dodamo, da je tudi razvoj, ki pomeni preprečevanje morebitnih težav in njihovo kompenzacijo, ciljni okvir, v katerega se umešča prikazana integracijska funkcija.

Kot disciplina z lastno identiteto bi morala socialna pedagogika, da bi zadovoljila zahteve sistemske teorije po teoretikih, kot so npr. G.J. Miller (1978), T. Parsons (1991), N. Luhmann (1981) in drugi, zadovoljiti nekatere nujne pogoje, kot so:

- biti razmeroma stabilna, tudi v zanjo neugodnih pogojih
- biti odprta, to je omejena s tako imenovano mehko mejo, ki bi po eni strani označevala njeno področje, po drugi pa omogočala komunikacijo z njej sorodnimi disciplinami
- neprekinjeno bi morala sporočati bolj ali manj enako pomembna dognanja o sebi, svoji notranji strukturi in lastnem delovanju
- morala bi imeti lastni regulacijski mehanizem, ki je sposoben odločati o domenah njenega predmeta delovanja
- mora imeti lastne podsisteme, brez katerih ne more obstajati
- ti podsistemi morajo biti integrirani v aktivno celoto po namembnosti
- obstati morajo nujni pogoji, v katerih ta sistem lahko deluje

Ali socialna pedagogika danes to lahko ima? Naš odgovor je pritrdilen, kot lahko pritrdilno odgovorimo tudi nadaljnjim mogočim vprašanjem, povezanimi z identiteto socialne pedagogike.

Da bi bila socialna pedagogika tisto, kar želimo, mora imeti in tudi ima svojo sistemsko strukturo, to je svojo vsebino in odnose v njej. Ima

tudi svoj proces, svojo dinamiko s številnimi spremembami, ki se dogajajo znotraj njenega ustroja.

Da bo socialna pedagogika potrdila namen svojega obstoja, mora biti ne le stroka z lastno identiteto, temveč tudi znanost z identiteto. Socialna pedagogika je znanost, ne zato, ker tako želimo ali ugotavljamo, temveč zato, ker ima svoj jasen znanstveni predmet in vse ostale njemu pripadajoče znanstvene sestavine (Uzelac, 1995). V okviru tega predmeta je že toliko znanstveno preverjenih resnic, da že lahko govorimo o znanstveni tradiciji socialne pedagogike.

Nastanek in razvoj

Zgodovina socialne pedagogike piše že svojo stoto obletnico rojstva. Njen rojstni kraj je v Nemčiji, eden njenih začetnikov pa Paul Natorp, ki bi, če bi še živel, danes težko prepoznal svojo začetno idejo. Od malce naivnega poizkusa pedagoga, da bi pomagal nemški državni politiki in tedaj vladajoči stranki s prosvetljevanjem, do danes, je socialna pedagogika prebrodila dolgo in vijugasto pot (P. Natorp, 1895, 1908, Nohl, 1927, Rosner, 1970, K. Mollenhauer, 1964, H. Marburger, 1979 in drugi). Socialna pedagogika, ki je nastajala in se razvijala v nemirnih časih, je iskala in gradila svojo identiteto v razkoraku med stroko in oblastjo, med ideologijo socialne politike oziroma politiko strank. Tako je bilo v Nemčiji in v bistvu ni bilo nič drugače tudi na drugem koncu Evrope in v drugačnih političnih pogojih - v Sovjetski zvezi. Socialna pedagogika je neredko zahajala na druga področja, na primer na področje socialnega dela ali pa puščala prazen prostor tam, kjer bi ga morala pokrivati, prostor, v katerem so se razvile specializirane stroke iz drugih znanstvenih in strokovnih področij, na primer socialna patologija.

Kljub vsemu lahko danes ugotovljamo nepretrganost socialnopedagoške ideje. Prepoznamo jo v najmanj treh bistvenih počelih:

1. sistem depriviranih oseb ali skupin, s katerimi delujemo
2. sistem okolja, v katerem deprivirane osebe ali skupine bivajo
3. sistem delovanja nosilcev

Govorimo o: (1) osebah ali skupinah, pri katerih se kaže deprivacija v socialnem statusu in vedenju, kar nujno zahteva strokovno pomoč in podporo, da bi dosegli pozitivno socialno integracijo, pripomogli k njihovem razvoju in kompenziranju (nadomestitvi) deprivacij, (2) njihovem fizičnem in socialnem okolju (3) in strokovnem/znanstvenem potencialu kot nosilcu procesa.

V stoletni zgodovini socialne pedagogike je prihajalo do različnih dojemanj in tolmačenj ter spreminjanj v treh navedenih počelih, obdržala pa se je rdeča nit, ki nam danes omogoča razpravo o kontinuiteti in identiteti socialne pedagogike. Njeno identiteto prepoznamo že na terminološki ravni: PEDAGOGIKA in to prav SOCIALNA. Nekateri po nepotrebnem dvomijo v sam izraz PEDAGOGIKA. Tako je na primer na Hrvaškem med strokovnjaki in znanstveniki, ki se posebej ukvarjajo z motnjami v socialnem vedenju, posebno pa še med defektologi, opaziti prizadevanja za čim bolj jasno terminološko razdaljo od pedagogike. Najpogostejši argument je, da je izraz pedagogika (pedagoški, pedagog...) preveč ozek in se v glavnem nanaša na šolsko izobraževanje ter je zato neustrezen za označitev kompleksnega sistema posamičnih ciljev celostnega dela s takšnimi osebami. Naš odgovor na takšno utemeljitev bi lahko bil lakonski: je ozek, če je! Ozek je, če ga ozko razumemo in sprejemamo. Možno je in po našem mnenju tudi nujno, da pojem pedagogika (pedagoški, pedagog...) razumemo precej širše, pri tem pa vseeno ne izhajamo iz megalomanskih panpedagoških stališč.

Da bi si lahko pojasnili odnos znotraj sestave sorodnih disciplin, ki se ukvarjajo s socialnimi deprivacijami in socialnimi deviacijami, se je treba vrniti na nekatera zgodovinsko razmeroma stara stališča. Pedagogiko v tem smislu je treba enostavo razumeti kot stroko o vzgoji ali kot znanost o vzgoji, če govorimo o znanstvenem delu, vzgojo pa kot enega od temeljnih pojavov človeškega obstoja, ki v svojem razmeroma širšem pomenu zajema cel niz vsebin, od pedagoškega do socioterapevtskega dela, oziroma, kot to pove A. Kobolt, zajema izobraževanje, samo vzgojo (mi bi dodali - vzgojo v ožjem pomenu), svetovalno delo in socialnoterapevtsko delo (1997).

Povedati moramo še nekaj o prilastku SOCIALNA. Ne poznamo pedagogike, ki ne bi bila socialna, saj je socialna integracija v skrajnem pomenu splošni cilj vsake pedagogike. Toda samo socialna pedagogika potegne ta cilj v žarišče vzgojnega delovanja tako, da je zanjo socialna integracija ne samo nek splošni cilj, temveč več kot to, je sistem posameznih ciljev.

Identiteta socialne pedagogike je z vso pravico artikulirana okoli pojma marginalne družbene skupine in posameznikov s težavami v socialni integraciji. Po našem mnenju je ključno vprašanje identitete socialne pedagogike vprašanje ovrednotenja v odnosih med tremi sestavinami: bio-, psiho- in socialno ter morebiti še četrto - duhovno. Vprašanje vrednosti je treba osvetliti na etnološkem, fenomenološkem in na, pogojno rečeno, tretmanskem načrtu. Če je socialni načrt tisti, na katerem se razodeva

vedenje posameznika in skupin kot prevladujoča, vendar ne edina težava, če je socio-etnološki element eden od prevladujočih elementov, vendar ne edini, če socialni element prevladuje v tretmanu, potem je prilastek "SOCIALNI" pred osebkom "PEDAGOGIKA" nujno potreben.

Socialna usmeritev socialnega dela, kot ene od prvih "sosednjih" disciplin socialne pedagogike, nam z vidika sistemske teorije socialnega dela kot teorije in prakse, o čemer je pisal M. Knežević (1995), nudi koristno literaturo. Avtor med ostalim ugotavlja, da se "socialni delavec" ne postavlja v vlogo nekoga, ki mora spreminjati druge, ampak v vlogo nekoga, ki omogoča transakcijo, prenašanje pravic, vrednot in dejavnosti na drugega.

Poklic socialni pedagog - življenje z depriviranci

Ko določamo specifično vlogo socialnega pedagoga v omenjenem krogu strokovnjakov, se spomnimo na znano misel švicarskega pedagoga M. Courtioux, ki v knjigi oziroma zborniku z naslovom "Socialni pedagog v Evropi", označi poklic socialnega pedagoga kot "poklicno življenje z drugimi". Poudarimo, da prav ta misel zgoščeno simbolizira "differentio specifico" socialne pedagogike v primerjavi z njej sorodnimi disciplinami.

Delokrog oseb in skupin, s katerimi danes delajo socialni pedagogi, se vedno bolj širi. To je posledica dveh glavnih razlogov:

1. Konceptualne spremembe v pristopu do oseb s težavami v socialni integraciji: poudarek je na preprečevanju, radikalnem zapuščanju segregativne strategije, na alternativnih modelih tretmana.
2. Dejstva, da je skupni civilizacijski razvoj vedno bolj hiter in razkoraki v tem razvoju posledično prinašajo raznovrstno in težjo fenomenologijo in etiologijo težav v socialnih interakcijah.

Socialni pedagog, ki deluje v krogu oseb ali skupin s težavami pri socialni integraciji v različnih življenjskih, institucionalnih, zunajinstitucionalnih razmerah, opravlja dve vzporedni vlogi - integracijsko in razvojno. Hkrati opravlja obe in vsako posebej pri delu z otroki, mladino ali z odraslimi (H. Tugener, 1989).

Integracijsko funkcijo običajno pripisujejo delu s hendikepiranimi osebami, osebami z različnimi telesnimi in duševnimi poškodbami, razvojnimi motnjami, stigmatiziranimi in marginaliziranimi posamezniki in skupinami. Navadno pripisujemo razvojno funkcijo preventivnemu delu in kompenzaciji težav. Nekateri avtorji prikazujejo vzgojno vlogo, predvsem tisto, ki se uresničuje v vzgojnih institucijah, le kot kompenzaci-

sko, kar tudi je, če vzgojo razumemo in prikazujemo kot vzgojno delo v njenem ožjem smislu.

Pomembno je, da se predmet socialne pedagogike in praktično socialnopedagoško delo oceni kot integralni integracijsko-razvojni proces. Če bodo pedagogi tak proces imenovali vzgojni proces v širšem smislu, lahko to sprejmemo kot navaden retorični prikaz, svojstven stroki in znanosti, glede na podmeno gledanja na predmet delovanja.

Psihologizacija in psihiatrizacija

Sodelovalna praksa socialnega pedagoga s kolegi, pripadniki drugih ali "sosednjih" strok, se včasih sreča z novimi, nejasnimi stališči, kar včasih povzroči zgrešene korake, ki so mogoči - govorimo načelno - na vseh straneh in ravneh. Nejasnosti in napake so, na splošno, verjetnejše, če je razdalja med strokami nezadostno pojasnjena ali pa objektivno krajša. Vtis imamo, da gre predvsem za nejasnosti in raznovrstne zgrešene korake pri posameznih socialnih pedagogih, predvsem pri odnosu na področjih psihologije in psihiatrije, tako da lahko govorimo o škodljivih in nepotrebnih elementih psihologizacije in psihiatrizacije socialne pedagogike. Ne govorimo o tem, da ni potrebno boljše in globlje poznavanje psiholoških in psihiatričnih vpogledov v človeško vedenje in motnje tega vedenja. Za dobro socialno pedagoško delo je to izredno pomembno. Tu govorimo predvsem o premalo kritičnem prenosu psihološkega in psihiatričnega tretmana v socialno pedagoški tretman - ker tako nimamo pred očmi ravno identitete sociopedagoškega tretmana - integracije in razvoja skozi življenje z gojencem. Izumetničena "klinična socialna pedagogika" daje, na žalost, ravno vtis o notranjem neskladju v samem pojmu in predmetu socialne pedagogike, to je o *contraditio in adjecto*.

Nekritično glorificiranje posamezne psihoterapijske tehnike je v praksi škodljivo, ker tako zanemarjamo socialnopedagoške strategije in njim pripadajoči široki spekter možnih in nujno potrebnih metod in tehnik socialnopedagoškega dela. S temi nezaželenimi učinki brez dvoma izgublja socialnopedagogika, z njo pa tudi "sosednje" stroke, saj premalo kompetentni strokovnjaki, ki ne obvladajo psiholoških in psihiatričnih miselnih zvez in jih trgajo iz celote, škodujejo tehnikam, ki jih uporabljajo.

M. Knežević zastopa podobno tezo pri "psihologizaciji" socialnega dela in s tem povezano psevdoprivatizacijo socialnega dela na Hrvaškem (1997). Med razloge za "psihologizacijo" na Hrvaškem navaja živahno dejavnost različnih tujih izobraževalnih agencij, ki jih vodijo uspešni poslovneži, ki celo 70 % finančnih sredstev na različne načine vračajo

deželah, iz katerih prihajajo nosilci projektov. Hkrati tudi navaja, da je osnovni in jasno viden razlog za ta proces, v ZDA na primer, v tržnih odnosih.

Identiteta in sodelovanje

Identiteta socialnega pedagoga, to danes vemo, temelji na dveh enakovrednih elementih: pedagogiki in sociali. Obe prvini te identitete sta zelo blizu "sosednjim" strokovnim in znanstvenim disciplinam. Ta bližina daje sočasno ugodno podlago za dobro sodelovanje (razumevanje), obstaja pa tudi nevarnost izgubljanja lastne identitete.

Da bi družina sorodnih disciplin uspešno delovala in da bi bili pri tem zadovoljni vsi njeni člani, bi se bilo dobro spomniti enega od načel iz družinske terapije, po katerem sta za uspešno delovanje družine izjemno pomembna dva elementa: najprej identiteta članov in nato sodelovanje med njimi. Vsekakor, tak vrstni red ni naključen.

Literatura

Courtioux, M. in dr. (1985), *Living with others as a profession*. V: *The Sozialpedagogue in Europa*, Zurich: Verlag Fice.

Knežević, M. (1995), Nekoliko mogućih elemenata teorije sustava u teoriji i praksi socijalnog rada. V: *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada 1995*, Zagreb.

Knežević, M. (1997), "Psihologizacija" socijalnog rada. *Revija za socijalnu politiku*, vol 4, s. 9-19.

Kobolt, A. (1997), Teoretične osnove socialnopedagoških intervencij. *Socialna pedagogika*, vol 1, s. 7-26.

Luhmann, N. (1981), *Teorije sistema*. Zagreb: Globus.

Marburger, H. (1979), *Entwicklung und Konzepte der Sozialpädagogik*. Juventa Verlag, Muenchen.

Miller, G. J. (1978), *Living system*. New York: McGraw Hill.

Mollenhauer, K (1964), *Einführung in die Sozialpädagogik*. Berlin: Weinhein.

Natrop, P. (1908), Sozialpädagogik, ihre Grundidee und ihre Konsequenzen. V: *Dokumente des Fortschritts 1*, Berlin, s. 427 - 436.

Nohl, H. (1927), *Jugendwohlfahrt*. Leipzig: Sozialpädagogische Vorträge.

Parsons, T. (1991), *Društva*. Zagreb: A. Cesarec.

Rosner, L. (1970), *Handbuch Pädagogischer Grundbegriffe*. München.

Tugener, H. (1989), The role of the Sozialpädagoge - an Outline of a European Model. V: *Conference "New Horizons in the Group Care of Children"*. Newcastle.

Uzelac, S. (1995), *Osnove socijalne edukologije*. Zagreb: Sagena.

